

Foto av Tornedal&Co's vareutvalg i butikk juni 2019. Foto: Brynhild Bye-Tiller

– Nei dette är inte duodji! Samerna gör inte armband

Andreas Wilks[1] ville snudd seg i graven om han hadde hørt hvordan tinntrådbroderiene blir omtalt og solgt i bedriften Tornedal & Co i Haparanda Sverige.

Wilks var en forkjemper og kursholder i tinntrådbrodering første halvdel av 1900-tallet. Hans virksomhet ble senere samlet i boken: "*Mönsterbok för lapsk hemslöjd i Västerbottens län.*" 66 år etter hans død selges altså tinntrådbroderier i Haparanda under alt annet enn et samisk flagg. "*Nei detta är inte Duodji[2]. Samerna gör inte armband. De gör metall på kofter uppe ved halsen. Inte armband*", sa selgeren.

Tornedal&Co butikk i Haparanda, Norrbotten Sverige juni 2019. Foto:Brynhild Bye-Tiller

Sentralt på torget i byen Haparanda i Norrbotten, Sveriges østligste punkt på grensen til Finland, ligger et gammelt handelshus med bedriften Tornedal & Co (bilde over). En butikk og kafé med lokal design, kortreist mat og kunsthåndverk. Forrige uke gikk jeg inn der sammen med to kolleger. Etter et raskt overblikk oppdaget jeg ca 80 stk. gjenkjennbare og tradisjonelle samiske skinnarmbånd bak disken. Armbånd med metalltrådbroderier og reinshornknapp. De fleste var smale og noen litt brede. Jeg utbrøt, "Åhhh Duodji" i glede over å finne samiske armbånd identisk med mitt eget og andre armbånd kjøpt og laget av sørsamer i Norge.

Bak disken var eier og grunnlegger av bedriften. Etter mitt lille begeistrede utbrudd kom ordene som benekter både samisk form, samiske farger og samiske mønstre. Ord som ikke bare benekter samisk håndverkstradisjoner men også som avviser at samer generelt lager armbånd. Overrasket og omtumlet over disse ordene kikket jeg nærmere på armbåndene. Ca 40 stk hadde andre farger på skinnet enn hva jeg hadde sett tidligere i Midt-Norge. Noen skinn var garvet i både grønt, rosa, gult og blått. I tillegg til de tradisjonelle i brunt og svart. Det ble brukt både tinntråd, koppertråd, gulltråd og elastisk tråd i gult, rødt og blått. Mønstrene var stort sett det samme med ulike former for fletting. Kort sagt en solid dose samisk håndverk som noen hadde laget.

Foto av Tornedal&Co's vareutvalg i butikk juni 2019: Brynhild Bye-Tiller

Spørsmålet er hvem? Eierne forklarte at armbåndene var laget av folk i regionen.

Underforstått ikke samisk. Eller hvordan skal man tolke dette. Haparanda i dag har ingen samisk befolkning ble jeg fortalt. Tornedalsregionen er kjent for sin kvenske minoritetsbefolkning. Tornedalinger[3] eller Kvener er en finsktalende folkegruppe som bor på begge sider av riksgrensen/elven Torneelven. Både samisk kultur og kvensk kultur er minoritetskulturer i regionen. Før 1500-tallet var regionen befolket av samer. I dag er Tornedalen en blanding av svensk, finsk, kvensk, samisk og russisk kultur. I Haparanda finnes blant annet Sveriges eneste trespråklig avis på svensk, finsk og kvensk.

Så hvorfor benektet selgeren at armbåndene var duodji? Alle som vet kan se at produktene er identisk med sørsamisk duodji. Har forsvenskning og Læstadianisme[4] ødelagt helt for samisk håndverkstradisjoner i Tornedalen? Kan kommersielle aktører som Tornedal & Co kopiere samiske symboler og tradisjoner? Er dette et utslag av rasisme eller uvitenheten? Hvor går skille mellom ekte og uekte duodji? Hvem har rett til å lage duodji? Hvem eier retten til duodji? Har samisk kultur rettsvern mot misbruk i Sverige? Er skinnarmbåndene patentert? Er de varemerkebeskyttet? Det reises en masse spørsmål.

Selgeren hadde snakket med samene og fått klarsignal til å selge disse armbåndene hvis jeg forsto vedkommende rett. Selgeren fortalte også at alle som ville kunne utvikle og eksperimentere med et håndverk. Underforstått at det som lå bak disken ikke var samisk håndverk.

På den 16. samekonferansen i Murmansk i 1996 ble det vedtatt retningslinjer for hva som kan kalles Sámi duodji, hvem som kan produsere det og hva som må til for å oppnå retten til å føre Sámi duodji-merket[5].

Retningslinjene ser slik ut:

§ 1 Merket er et varemerke for samisk sløyd (sámi duodji). Hensikten med merket er å veilede kjøperen om at produktet er laget av samer.

§ 2 Retten til å søke og anvende Duodji-merket har samer med utdannelse eller erfaring i samesløyd.

Med same mener man i denne forbindelse, en som ser på seg selv som same og som har samisk som førstespråk, eller som har far, mor eller en av besteforeldrene med samisk som førstespråk eller som har far eller mor som er same etter de vilkår som er nevnt overfor.

Besøket i butikken i Haparanda ble en minneverdig opplevelse. Kanskje var det min trønderske dialekt som ikke ble forstått når jeg forsøkte å fortelle om Tråante 2017[6] i Norge og likheten mellom sørsamisk duodji og armbåndene bak disken, men alt falt for døve ører. Selgeren ble unnvikende og ga dermed rom for spekulasjoner om et godt utviklet piratkopieringsforetak. Noe stemte ikke. Det var uten tvil duodji. Hvorfor ikke rendyrke duodji? Hvorfor ikke bruke det bevisst i markedsføringen av bedriften? Hvis det er kvener eller svensker som lager duodji og duodji-lignende armbånd, hva skjer når ikke-samer lager samisk håndverk?

Torneå kirke interiør, Arvid Liljelund, Finland: Foto: Brynhild Bye-Tiller

I Tornedalen møtes Sverige og Finland. På vår reise fikk vi høre at #metoo-bevegelsen ikke hadde kommet til Finland og i den svenske tv-serien Jägarna er skurken finsk. Typisk for svenskenes syn på finnene. På den finske siden i byen Torneå besøkte vi Aine kunstmuseum som hadde et interiørmaleri fra Torneå kirke malt av Arvid Liljelund (bilde over). Et kirkeinteriør med fire personer hvorav en person var umiskjennelig samisk med høye skinnsko med tupp på tåa. Trodde jeg. Men nei etter litt undersøkelser gikk det opp for meg at han var kvensk og avbildet med et typisk kvensk skinnstøvel; Pieksu[7]. I det kulturhistoriske museet på finsk side var det første vi la merke til innenfor veggene et lyssatt reinsdyr og slede (bilde neste side). Jeg spurte personen i resepsjonen om det var samisk kultur men nei, det var kun for å markere handel med samene i regionen. Lærdommen er å trå varsomt. Å ikke trekke for raske konklusjoner i regioner hvor mange kulturer blandes.

Kulturhistorisk museum, Torneå Finland. Foto: Brynhild Bye-Tiller

Andreas Wilks dokumenterte gamle redskaper, gamle mønstre og intervjuet gamle mennesker om hvordan tinntrådbroderingen hadde foregått. Han holdt kurs i tinntrådbrodering i Norrbotten, Västerbotten, Jämtland og Härjedalen. I samme område i dag trengs i beste fall en bevisstgjøring. I verste fall misbrukes samiske kulturtradisjoner.

Av Brynhild Bye-Tiller, Trondheim juni 2019

Referanser

[1] Andreas Engelbert Wilks (SE), född den 30 november 1884 i Dikanäs, död den 12 november 1953 på Hällnäs sanatorium, var pionjär inom den samiska föreningsrörelsen och återupplivare av den traditionella samiska tenntådsstölen. [Wikipedia](https://sv.wikipedia.org/wiki/Andreas_Wilks) https://sv.wikipedia.org/wiki/Andreas_Wilks

[2] Duodji är samisk slöjd, eller sameslöjd, och är en viktig del av den samiska kulturen. Med duodji menas den slöjd och det konsthantverk som tillverkats av samer, dvs. det som utgår från samiska traditioner, samiskt formtänkande, samiska mönster och färger. [Wikipedia](#)

En duodjiutøver, eller duojár, er en person som driver med samisk håndverk.

Duodji er et samlebegrep for ulike virksomheter som husflid, kunsthåndverk, sløyd og småindustri. Den er for mange samer en livsform. Duodji har først og fremst vært drevet for å lage praktiske gjenstander og klær til eget bruk, men også som estetisk utfoldelse, og som produksjon for byttehandel og salg.

Duodji gjenspeiler samisk levemåte og samiske kulturtradisjoner. Duodji er et samisk kulturtrekk, en estetisk uttrykksform som inneholder regionale særtrekk. Duodji gjenspeiler naturgeografiske, økologiske og økonomiske forhold som utgjør de regionale tradisjonene i nord-, lule- og sør-samisk duodji. Ved å utøve duodji kommuniserer en gjennom materialbruk, teknikker og prosesser og med formalestetiske virkemidler som form, farge og ornamentikk.

Produktene er funksjonelle og gir et budskap om folket, miljøet og de forskjellige kulturstrømninger gjennom tidene. Duodji som en skapende aktivitet er en viktig del av den samiske kulturen. Sami duodji er en identitetsfremmende faktor på lik linje med andre næringsformer og kulturtrekk som språk og kulturminner.

[3] Tornedalingar är en [nationell minoritet](#) i [Sverige](#), främst bosatta i [Tornedalen](#). Tornedalen är ett geografiskt område i nordöstra Sverige och i nordvästra Finland. [Wikipedia](#) I dag bor ca 50 000 tornedalingar i kommunene Haparanda, Övertorneå, Pajala og deler av Kiruna og Gällivare på svensk side.

[4] Læstadianisme er en luthersk kirkelig vekkellesbevegelse som ble startet av den svenske presten Lars Levi Læstadius (1800–1861) i svensk Lappland.

[5] Sámi duodji-merket er eit kvalitetsstempel som garanterer at produktet er laga etter samiske handverkstradisjonar, at det er brukt tradisjonelle materiale og teknikkar, og at produktet er laga av samar. http://www.saamicouncil.net/fileadmin/user_upload/Documents/Beavdegirjijt_ja_eará_mearrádusat/SR_virksomhetsplan_2016.pdf

[6] Tråante 2017 var en feiring av 100-årsjubileet for [samefolkets første landsmøte](#) i [Trondheim](#) som åpnet 6. februar 1917, dagen som senere har blitt [Samenes nasjonaldag](#). Byen Trondheim heter «Tråante» på [sørsamisk](#).^[1]

[7] Pieksu er en finsk støveltype av skinn som også har vært brukt i Nord-Norge.

Relevante internettenker

<http://tornedalandcompany.com>

<https://www.tnkreativt.com>

<https://www.nb.no/nbsok/nb/8860aa767a13b72b19f5fe9b51224026?lang=no#0>

Tinntrådbrodering : beskrivelser og mønstre for armbånd, smykker og andre ting

<https://morgenbladet.no/aktuelt-portal/2017/12/kven-er-eigentleg-same>